

PAULIUS KUKIS

Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Lietuva
Lithuanian Culture Research Institute, Lithuania

TAPATYBĖS PROBLEMA SCHELLINGO VEIKALE *FILOSOFINIAI LAIŠKAI APIE DOGMATIZMĄ IR KRITIKĄ*

Problem of Identity in Schelling's *Philosophical Letters
on Dogmatism and Criticism*

SUMMARY

The aim of this article is to analyse the problematic concept of identity in Schelling's early treatise *Philosophical Letters on Dogmatism and Criticism*. In this programmatic text Schelling reflects upon the nature of critical and dogmatic philosophy from a distance and this leads him to take a stand from the early influences. The concept of identity becomes more problematic in various contexts because treating the absolute, the subject, the object or any other concept as an identical category involves certain contradictions which cannot be done away with when operating within the context of rational transcendental idealism. Both critical philosophy and dogmatism suffer these consequences. In this early stage Schelling takes the route of subject-oriented critical philosophy (which will culminate in his *System of Transcendental Idealism*), but at the same time he opens up the programmatic possibility to engage himself in more speculative object-oriented modes of thought (in his project of the philosophy of nature).

SANTRAUKA

Straipsnis skirtas probleminei tapatybės sampratos analizei ankstyvajame Schellingo veikle *Filosofiniai laišškai apie dogmatizmą ir kritiką*. Šiame programiniame tekste Schellingas per atstumą žvelgia į kritinės ir dogmatinės filosofijos prigimtį, ir tai jam padeda atsiriboti nuo anksčiau patirtos idėjinės įtakos. Tapatybės samprata tampa vis problemiškesnė įvairiuose kontekstuose, nes absoliuto, subjekto, objekto ar kokios nors kitos sąvokos laikymas tapačia kategorija neapsieina be racionaliui transcendentaliniam idealizmui būdingų konceptualių prieštaravimų. Tai būdinga tiek kritinei filosofijai, tiek ir dogmatizmui. Vis dėlto šiuo

RAKTAŽODŽIAI: Schellingas, tapatybė, subjektas, objektas, absoliutas.

KEY WORDS: Schelling, identity, subject, object, absolute.

ankstyvuojų periodu Schellingas pasirenka į subjektą orientuotos kritinės filosofijos kelią (savo kulminaciją pasiekiantį *Transcendentalinio idealizmo sistemoje*), tačiau tuo pat metu atveriamą galimybę pasukti prie spekuliatyvesnių, į objektą orientuotų minties formų (gamtos filosofijos projekto pavidalu).

ĮVADAS

Straipsnyje tapatybės problema aptariama ankstyvajai Friedricho W. J. Schellingo filosofijai itin reikšmingame veikalė *Filosofiniai laišakai apie dogmatizmą ir kritiką* (*Philosophische Briefe über Dogmatismus und Kritizismus*, 1795). Pirmojoje šio tyrimo dalyje tapatybės problema buvo aptarta veikaluose *Apie absoliučios filosofijos formos galimybę* (*Über die Möglichkeit einer Form der Philosophie überhaupt*, 1794) ir *Apie „Aš“ kaip apie filosofijos principą, arba apie tai, kas besąlygiška žmogaus žinojime* (*Vom Ich als Prinzip der Philosophie oder über das Unbedingte im menschlichen Wissen*, 1795). Šie du pastarieji veikalai nubrėžė labai svarbias tautoskyras tolesnei Schellingo idėjų evoliucijai – ji, kaip parodėme pirmojoje straipsnio dalyje, negali būti deramai suvokta neatsižvelgiant į tapatybės problemos reikšmę, – o „laiškuose“ ši idėjinė kryptis tarsi galutinai patvirtinama.

Filosofiniai laišakai apie dogmatizmą ir kritiką yra ypač svarbūs tuo, kad būtent šiame veikalė Schellingas kritiškai pažvelgia tiek į kritinės, tiek ir į dogmatinės filosofijos prielaidas. Tai jam leidžia formuluoti visą vėlesnę, nuo 1797 m. ryškėjusią sisteminę tyrimų perspektyvą neapsiribojant iš amžininkų paveldėto racionalaus

transcendentalinio idealizmo teoriniu paveldu. Tapatybės problemos traktuotė būtent tokioje perspektyvoje lemia, kad ši problema tampa sistemingą filosofinį mąstymą struktūrinančiu faktoriumi.

„Laiškai“ yra paskutinis Schellingo bandymas spręsti jam aktualias filosofines prieštaras liekant veikalui į subjektą orientuoto transcendentalinio idealizmo teorinėje plotmėje, tačiau pastaroji galų gale nesuteikia tinkamų konceptualių įrankių deramai apibrėžti nei subjekto, nei objekto tapatumo filosofemų. Šiame veikalė kiek kritiškiau pažvelgiama ir į anksčiau gana tiesmukiškai eksploatuotą intelektualinės intuicijos gebėjimą – juk būtent jis turėtų garantuoti pradinį pažįstančiojo subjekto tapatumą. Kita vertus, netrunkama pastebėti, kad objekto suabsoliutinimas reikštų, jog šiame absoliučiaame objekte paprasčiausiai dingtų pats jį pažinti turėjęs subjektas. Tad atidus žvilgsnis į *Filosofinius laiškus apie dogmatizmą ir kritiką* akcentuojant tai, kaip šiame veikalė traktuojama tapatybės problema, atskleidžia veikalui ne pozityviai suformuluotus šios problemos konceptualius sprendimus, o akligatvius, kurie suteikia postūmį visai vėlesnei Schellingo idėjų evoliucijai.

TEORINIŲ SISTEMŲ RIBOS

Filosofiniuose laiškuose apie dogmatizmą ir kritiką Schellingas nubrėžia labai reikšmingas tiek netolimos, tiek ir daug toli-

mesnės ateities filosofinių ieškojimų gaires. Perteklinių sąvokų kūrimą ir itin sudėtingu, bet netoli vedančių jų sistemų

inicijavimą pakeičia kritinė įžvalga, kurios akiratyje visų pirma atsiduria iki šiol gana nekritiškai eksploatuotos Benedikto Spinozos, Immanuelio Kanto ir Johano Gottliebo Fichte's įžvalgos.

Jau pats epistoline forma parašyto veikalų pavadinimas iš karto liudija, kad gana tiesmuką angažavimąsi keičia gilesnė dviejų tuo metu dominuojančių filosofijos krypčių refleksija. Labai trumpai mums rūpimu aspektu jas apibūdinti galime tiesiog nurodydami, kad kritinė filosofija tapatybės filosofemą lokalizuoja subjekte, o dogmatinė filosofija tą patį daro objekte. Tai yra pradinės šių filosofijos krypčių tezės. Antai Kantas buvo kritinės filosofijos pradininkas, ankstyvuojų savo kūrybos tarpsniu Fichte buvo jo sekėjas, o vėlyvasis Fichte ir Jacobio dėka renesansą išgyvenęs Spinoza vienareikšmiškai priskirtini prie dogmatinės pakraipos mąstytojų.

Iki šiol Schellingas vienareikšmiškai laikėsi kritinės filosofijos postulatų, tačiau *Filosofiniuose laiškuose apie dogmatizmą ir kritiką* ši jo nuostata susvyruoja. Visoje savo filosofijoje, plėtojoje po šių „laiškų“, Schellingas bandys atrasti adekvatų santykį tarp kritinių ir dogmatinių teiginių. Antai gamtos filosofijos projekte dogmatinis turinys bus plėtojamas kritinės filosofijos forma, tačiau kartu bus stengiamasi neperžengti tam tikrų itin didelių prieštaravimų sukeliančių ribų. Šia prasme „laiškus“ galima laikyti pirmuoju Schellingo programiniu veikalu. Juose tarsi apžvelgiama tai, ką Schellingas identifikuoja kaip savo praeities klaidas, ir kartu atveriami keliai, kuriais žengti dar prieš vienerius ar pusę metų jis niekaip nebūtų išdrįšęs.

Taigi visų pirma pastebime, kad pakeičia mūsų nagrinėjamo mąstytojo požiūris į pačią filosofijos plėtojimo prigimtį. Jis teigia, kad „[j]eigu mes būtume turėję reikalą vien su absoliutu, kova tarp skirtingų sistemų niekada nebūtų kilusi. Priešprieša atsiranda tik tada, kai pradedame judėti nuo absoliuto, ir tik per šią *pirmąpradę (ursprunglichen)* priešpriešą žmogui bet kokia priešprieša atsiranda ir tarp filosofų. Ir jeigu kada nors pasiseks <...> palikti šį lauką, į kurį buvo pakliūta palikus absoliutą, jis visas kartu su filosofija paprasčiausiai pranyks“ (Schelling 1914: 16).

Absoliuto „netekusiam“ žmogui iš prigimties būdingą priešpriešą kaip kovą tarp skirtingų filosofijos sistemų ir joms atstovaujančių filosofų laikyti pačia filosofijos sąlyga yra tas pat, kas suteikti sau galimybę priimti kai kuriuos prieš tai iš principo nepriimtinais laikytus esminius filosofinius postulatus. Labai svarbu ir tai, kad atsiranda per visą vėlesnę Schellingo filosofinę karjerą jį lydintis atkryčio nuo absoliuto motyvas. Nors vėliau jis įgaus kiek kitokio pobūdžio metaforinę reikšmę, tačiau nederėtų pamiršti, kad atkrytis nuo absoliuto yra poetiškesne leksika išsakytas klausimas apie apriorinių sintetinių sprendinių galimybę. Šiame etape Schellingas dar nėra taip radikaliai išsilaisvinęs iš Kanto įtakos, tad – beje, kaip ir pirmuose dviejuose mūsų analizuotuose veikaluose – jis pakartotinai klausia: „[k]aip iš viso nutinka, kad aš palieku absoliutą ir judu prie jo priešybės?“ (ten pat: 17). Šio klausimo pakartojimas visų pirma parodo, kad *Apie „Aš“ kaip apie filosofijos principą, arba apie tai, kas besąlygiška žmogaus žinojime*

išdėstyta tapatybės teorinė struktūra jo jau netenkina. Viena yra aišku: subjektas, tapatybė, Aš arba absoliutas – iš tiesų, pasak Manfredo Franko, nelabai svarbu, kokią leksinę išraišką šioje vietoje mes vartosime (Frank 2004: 89, 108) – pagal patį savo apibrėžimą privalo atlikti pirminį sintetinį sprendinį. Priešingu atveju jis lieka „naktyje, kurioje visos karvės yra juodos“ – būtent taip komentuodamas Schellingo *Identitätsphilosophie* projektą maždaug dešimtmečiu vėliau nuo mūsų aptariamo veikalo pasirodymo pasakys Hegelis (Hegel 1997: 38–39).

Iki šių „laiškų“ Schellingui būdinga teorinė dilema dėl subjekto ir objekto ryšių pobūdžio šiame veikale pagaliau yra identifikuojama kaip problema, tai yra kaip neišsprendžiama priešprieša. Pasakytina, kad čia Schellingas apskritai pirmą kartą žvelgia į sisteminės filosofijos plėtojimo galimybes „moksliškiau“ būtent šiuolaikine šio žodžio prasme. Išskirtinis jauno filosofo angažavimasis ir entuziazmas anksčiau jam trukdė susidaryti bent kiek objektyvesnį sistemines filosofijos plėtojimo kryptį. Pasakant konkrečiau, iki šiol nagrinėtuose tekstuose tapatybės problema buvo primygtinai lenkiama vienareikšmiško jos sprendimo link, neatsižvelgiant į objektyvesnį teorinį karkasą, kurio pagrindu ji visų pirma ir iškyla.

Schellingas teigia, kad jeigu „<...> subjektas pradingtų objekte, tada ir tik tada objektas būtų postuluotas (*gesetzt*) nesąlygojant jo subjektui, <...> jis būtų postuluotas kaip *daiktas savyje*, kaip absoliutas; tačiau tuomet subjektas pradingtų kaip pažinimo subjektas (*als das Erkennende*)“ (Schelling 1914: 23). Dar visiškai neseniai

šio prieštaravimo Schellingas neižvelgė, nes *Apie „Aš“ kaip apie filosofijos principą, arba apie tai, kas besąlygiška žmogaus žinojime* subjektą buvo bandoma aprašinėti iš Spinozos dogmatizmo pasiskolintais objekto terminais. Tačiau dabar išvelgiama, kad jeigu subjektas taptų absoliučiu subjektu arba absoliučiai tapačiu subjektu, iš esmės abu ištirptų tapatybės sprendinyje: „<...> sintezė tiesiog pranyktų tezėje“ (ten pat), ir tokiu atveju būtų grįžtama prie Fichte's plėtos tetinės tapatybės sampratos¹. Einant priešingu keliu, „<...> jeigu objektas taptų identišku su subjektu, rezultatas būtų *subjektas savyje*, absoliutus subjektas, o tuo tarpu objektas dingtų kaip tai, *kas yra pažįstama (als das Erkennbare)*, tai yra dingtų objektas kaip toks“ (ten pat). Ši priešprieša iki šiol buvo sutinkama su entuziastingu noru ir bandymu įveikti bedugnę tarp baigtinio ir absoliutaus, tarp subjekto ir objekto, tarp kritikos ir dogmatizmo. Tam daug įtakos turėjo tiek ankstyvasis Fichte's požiūris į šią problemą, tiek ir Spinozos substancijos samprata, tačiau nuo šiol Schellingo požiūris pasikeičia.

Schellingui būdingas konstruktyvus vaizdinys, pripažįstantis nesuderinamų požiūrių ribotumus ir labai konkrečius taikymo atvejus. Šis vaizdinys, kaip pažymi pats Schellingas, turi istoriškai susiklosčiusių filosofinių požiūrių pagrindą (ten pat: 30), kurio perspektyvoje *Grynojo proto kritika (Kritik der reinen Vernunft, 1781)* užima esminio kriterijaus vietą. Be abejo, tai rodo, kad rengdamas *Filosofinius laiškus apie dogmatizmą ir kritiką* Schellingas sugrįžo prie esminių Kanto kritinės filosofijos postulatų. Toks sugrįžimas kartu lėmė ir atsargesnį bei

pamatuota, „krištišką“ (Kanto vartota šio žodžio prasme) požiūrį į nagrinėjamą problematiką. Kalbėdamas apie *Grynojo proto kritikos* esmines savybes, Schellingas pabrėžia, kad „<...> pats kritikos savitumas privalo būti tai, kad ji nelinksta jokios sistemos naudai, bet sukuria ar bent paruošia tikrą kanoną joms visoms“ (ten pat: 31). Minimos sistemos yra kritinė ir dogmatinė arba, atitinkamai, idealistinė ir realistinė. Atrodytų, kad vadovavimasis tokiu visuotinai pripažįstamu ir išnagrinėtu kanonu kaip Kanto kritinė filosofija turėtų būti didelis bei svarus ramsis jaunajam filosofui, tačiau viskas nėra taip paprasta. Kanto kritinės filosofijos interpretacijų daugiaprasmiškumas pats savaime kelia nemažai problemų. Tačiau Schellingas pasitelkia ne pozityvius šio kanono aspektus, kurie daugiausia susiję su įvairaus pobūdžio plėtotėmis, kaip antai Reinholdo ar Fichte's. Jis iškelia vieną esminį ribotumą, kuris apibrėžia daugelį filosofijos mokslo pretenzijų XIX a. klasikinio vokiečių idealizmo kontekste. Šis ribotumas išreiškiamas teiginiu, jog „<...> pažinimo mokslas negali iš anksto įteigti vieno absoliutaus principo tam, kad pats taptų sistema <...>“ (ten pat: 36). Tai sukuria labai reikšmingas pasekmes visai tolesnei Schellingo filosofijos plėtotei. Ne be reikalo tvirtinome, kad *Filosofiniai laišškai apie dogmatizmą ir kritiką* yra programinis veikalas tikraja šio žodžio prasme. Iš esmės visos vėlesnės Schellingo filosofijos remsis šiuo principu. Tai reiškia, jog sistemingo filosofinio tyrimo ar įžvalgų sistemos niekaip nekompromituoja tas faktas, kad jos svarbiausių teiginių visumoje galima rasti daugiau nei vieną grindžiantį prin-

cipą, ir nė vienas iš jų nebus absoliutus ar vienatinis. Tai, kas daugelio Schellingo amžininkų ir vėlesnių komentatorių buvo laikoma šio filosofo nenuoseklumu, iš tiesų turėtų būti laikoma visiškai sąmoningai postuluota programine nuostata, kuria vaduojamasi iš Reinholdo vienintelio filosofiją grindžiančio principo įtakos. Labai svarbu atskirai pažymėti, kaip *įvairias išraiškas įgaunanti tapatybės problemos identifikavimas, galimi jos apibrėžimai bei sprendimo būdai padaro esminę įtaką pačiai Schellingo filosofijos plėtojimo logikai*. Tariant vokiečių idealizmo tyrinėtojo Dieterio Sturma žodžiais: „[t]ai, kad subjektyvumas niekuomet negali tapti skaidriu sau pačiam tol, kol jis lieka refleksijos sferoje, yra Schellingo fundamentali tezė, ginama kiekvienu jo intelektualinės raidos periodu“ (Sturma 2007: 218). Subjektyvumu čia turi būti laikoma ne vien psichologinė žmogiškojo subjekto patirtis, ne vien transcendentalinis ar spekuliatyvus metafizinis subjektyvumas, bet subjektyvumas kaip inteligibilus tikrovės klodo visuma. Jo tapatybę apibrėžiančios filosofijos be prieštarų neišsitenka nei kritinėje, nei dogmatinėje sistemoje.

Papildoma svarbia digresija tampa Schellingo požiūris į pačią filosofo asmenybę. Šiai temai *Filosofiniuose laiškuose apie dogmatizmą ir kritiką* skiriamas ypatingas dėmesys. Ne be reikalo ankstesnėse pastraipose buvo pažymėta, su kokia asmenine intencija skirtinguose filosofinio tyrimo kontekstuose Schellingas imasi nagrinėti jam aktualias problemas. (Nepamirškime ir *Apie „Aš“ kaip apie filosofijos principą, arba apie tai, kas besąlygiška žmogaus žinojime* prabylančio

Schellingo, kuris tai netikėtai daro ne kaip teoretikas, o kaip žmogus, kuris priėjo prie tam tikros asmeninės išvalgos veikale keliamu jam svarbiu klausimu.) Šis, sakytume, psichologinis filosofo nusiteikimas Schellingo filosofijos plėtojimo logikai yra svarbus ir šiuose ankstyvuosiuose tarpsniuose, ir toks pat svarbus išliks iki pačios jo filosofinės karjeros pabaigos. Psichologizmas ir psichologinio pobūdžio išvalgos yra atskira ir labai svarbi tema Schellingo filosofijos korpusse, ypač po transcendentalinio racionalizmo ir tapatybės filosofijos laikotarpioėjusiu jo kūrybos tarpsniu.

Taip pat labai svarbiu veiksmu tampa gana platus ir menkai apibrėžtas praktinio proto taikymo suvokimas. Kantas savo *Praktinio proto kritikoje* (*Kritik der praktischen Vernunft*, 1788) šią proto taikymo atmainą apibrėžė iš tiesų griežtai, tačiau po Fichte's *Pažinimo mokslo* (*Wissenschaftslehre*, 1794) projekto įtakos praktinio proto samprata įgavo vis laisvesnį pobūdį. Schellingas savo ruožtu pareiškia: „*Grynojo proto kritika* nėra sugadinama šališko individualumo, ir tai reiškia, kad ji galioja visoms sistemoms, o tuo tarpu kiekviena sistema turi savyje individualumo įspaudą, nes jokia sistema negali būti užbaigta kitaip nei *praktiškai*, o tai reiškia – subjektyviai“ (Schelling 1914: 36). Pavyzdžiui, Schellingas buvo įsitikinęs, kad ir Spinoza savo veikalą pavadino „Etika“ dėl to, kad jame pateiktais principais tiesiog gyveno, tad šiuo atveju žodį „praktiškai“ iš tiesų derėtų suvokti beveik buitiniame jo vartosenos kontekste. Tai reiškia, kad kiekvienas individualus filosofas sistemins savo sukurtas arba iš kitų filosofų perimtas

idėjas taip, kaip būtent jam atrodys de-rama tai atlikti. Taip jis kurs tik jam būdingą pažinimo mokslą, tačiau tikrasis pažinimo mokslas (*die eigentliche Wissenschaftslehre*) privalo turėti „<...> ne absoliutų principą, ne iš anksto nustatytą ir išbaigtą sistemą, bet visų principų ir sistemų kanoną“ (ten pat).

Filosofiniuose laiškuose apie dogmatizmą ir kritiką randame įdomių svarstymų apie pačią filosofo psichologiją, apie tai, kaip filosofas yra ar gali būti nusiteikęs savosios sistemos kūrimo ar išbaigtumo atžvilgiu. Jei nebūtume panašaus pobūdžio išvalgų matę ir kituose ankstyvuosiuose jo tekstuose, galėtume manyti, kad tokį atvirumą paskatina pati epistolinė dėstyimo forma. Tačiau visas tokio pobūdžio išvalgas Schellingas pateikia remdamasis praktinio proto taikymo svarba, tai nėra asmeniniai kaprizai, kurie nebūtų susiję su jo filosofijoje plėtojamomis koncepcijomis. O svarbiausia yra tai, kad filosofinių tyrimų konteksto pokytis, kurį stengiamės kuo detaliau atvaizduoti išryškindami nagrinėjamai problematikai svarbiausius aspektus, iš esmės pakeičia Schellingo požiūrį į pagrindinę laikomą tapatybės problemą.

Schellingas tvirtina, kad „[p]ats suprantamiausias dalykas yra tai, kaip mes visa apibrėžiame tiesiog tapatybės dėsniu; pats mįslingiausias dalykas yra tai, kaip mes apibrėžiame kažką anapus šio dėsniu!“ (ten pat: 45). Jis turi galvoje tą pačią situaciją, kurioje kurdamas savo kritinę filosofiją buvo atsidūręs Kantas. Juk pagrindine problema pastarasis įvardijo apriorinius sintetinius, o ne analitinius sprendinius. Tad Schellingui šioje situacijoje belieka pridurti: „[k]aip visa

tai matau aš, šis nesuprantamas dalykas nėra teoriškai išsprendžiamas kritikoje taip pat, kaip ir dogmatizme“ (ten pat). Vadinasi, tapatybės problema, žvelgiant į ją iš sintetinių ir analitinių sprendinių priešpriešos perspektyvos, atvirai įvardijama kaip teoriškai neišsprendžiama problema. Įdomu tai, kad tame pačiame kontekste kalbėdamas apie patirties sąlygas, Schellingas taip pat laiko jas teoriškai neįrodomu dalyku. Pasitelkiamas netgi Gordijaus mazgo įvaizdis, kuris metaforiškai išreiškia būtinybę tam tikroje vietoje išsižadėti pastangų teoriškai spręsti šią problemą ir pereiti prie praktikos. Šį praktinį protą mūsų nagrinėjamas filosofas yra linkęs įvardinti *realisierender Vernunft* sąvoka. Ją būtų galima versti pažodžiui – kaip „realizuojantį“, „tikrovę formuojantį“ protą. Svarbiausia čia yra tai, kad praktinis proto taikymas Schellingui jau itin menkai susijęs su Kanto griežtai aprašytomis praktinio proto postulatų taikymo schemomis.

Mūsų aptariama filosofijos plėtojimo nuostata lieka gana abstrakti, kol pažvelgime, kaip ją pavyksta taikyti sprendžiant labiausiai Schellingui rūpimas filosofines problemas. Ši nuostata puikiausiai atsispindi dar viename programiniame pareiškime, kuris skamba šitaip: „[j]okia sistema negali įgyvendinti perėjimo iš nebaigtinio į baigtinį“ (ten pat: 51). Galvoje čia turima teorinė kritinės filosofijos sistema, kuri, kaip buvo nurodyta anksčiau, tesugeba stumdyti tapatybės sprendinį iš subjekto į objekto polių, ir atgal. Tad iš teorinės filosofijos sistemos perspektyvos lieka vienintelė išeitis – *bandyti teoriškai pagrįsti bent jau patį bandymą pereiti iš baigtinio į nebaigti-*

ni, tai yra judėti priešinga kryptimi, laikant nebaigtinį siekiniu, o ne pradiniu tetiniu sprendiniu. Ši perspektyva visų pirma reikalauja įtikinamai aprašyti jei ne tokio siekinio objektą, tai bent jau jo subjektą.

Bandymas laikyti išeities tašku subjektą iš esmės sugražina tapatybės problemą pro užpakalines duris. Kritinė sistema yra teorinės filosofijos sinonimas, tad iš pradžių tenka teoriškai sukonstruoti žinojimo apie šį subjektą ir paties šio subjekto gebėjimo žinoti pagrindą. Šiam tikslui dar kartą pasitelkiama intelektualinės intuicijos, reiškiančios netarpišką savižiną, sampratą. Tiesa, šį kartą intelektualinės intuicijos samprata plėtojama konkrečiau ir detaliau, nei tai buvo daroma veikalė *Apie „Aš“ kaip apie filosofijos principą, arba apie tai, kas besąlygiška žmogaus žinojime.* Schellingas pradeda taip: „<...> kadangi kiekviena objektų patirtis priklauso nuo dar kitų objektų patirties, mūsų žinojimo branduolys privalo kilti iš netarpiškos patirties griežtąja šio žodžio prasme, tai yra patirties formos, kurią sukuriame patys ir kuri nepriklauso nuo jokio objektyvaus priežastingumo“ (ten pat: 58). Iš esmės intelektualinė intuicija Schellingui leidžia įtraukti į filosofiją tokius vaizdinius, kurie iki šiol teorinei patirties struktūrų analizei nebuvo itin būdingi. Toliau jis teigia, kad „[š]i intelektualinė intuicija atsiranda tada, kai nustoju būti sau objektu, kai – pasitraukęs į save – intuicijos subjektas tampa identiškas tam, kas yra intuicijos objektu. Šiuo intuicijos momentu laikas ir trukmė mums dingsta; ne *mes* esame laike, bet laikas yra *mumyse*; tiesą sakant, netgi ne laikas, o gryna absoliuti amžinybė yra *mumy-*

se“ (ten pat: 59). Matome, kaip transcendentalinę reikšmę turinčios struktūros susipina su poetiniais įvaizdžiais. Panašu, kad ši intelektualinė intuicija privalo žymėti kažkokią netarpišką, identišką, tapačią subjekto būklę, kurią mūsų nagrinėjamas filosofas laiko būtina bet kokios patirties sąlyga.

Lieka kiek neaišku, kuo perėjimas iš intelektualinės intuicijos būklės į faktinės patirties, bet kokio pažinimo ar teorinio mąstymo sferą iš esmės skiriasi nuo perėjimo iš to, kas yra besąlygiška ir tapatu, prie to, kas yra baigtina ir sąlygiška. Jei tai yra atvejis, kai minėtas perėjimas įvyksta praktinio proto taikymo pagrindu, tai vis dėlto neaišku, kam visa tai pateikti teorinės filosofijos kontekste pristatant kaip būtiną patirties struktūros sąlygą. Kaip ir prieš tai cituotoje ištraukoje, vėl pasitelkiami metaforiniai, poetiniai įvaizdžiai: „[m]es atsibundame iš intelektualinės intuicijos kaip iš mirties būklės. Mes atsibundame reflektuodami, tai yra per prievartinį sugrįžimą į save pačius. Tačiau joks sugrįžimas negali būti mąstomas be pasipriešinimo, jokia refleksija – be objekto“ (ten pat: 68). Tai gi sunku būtų paaiškinti, ką Schellingas turi galvoje, kai tapatumo būklės sutrikdymą laiko „atsibudimu“. Pasakoma tik tiek, kad iš intelektualinės intuicijos būklės subjektą ištraukia objektyvaus pasaulio, patirties, to, kas realiai egzistuoja

(*Dasein*), išvalga (*Anschauung*). Akivaizdu, kad tapatybės sprendinys nukeliamas į subjektą, kaip tai buvo padaryta ir kituose ankstyvuosiuose Schellingo veikaluose. Tuomet susiduriama su analogiška problema – kaip toks subjektas galėtų atlikti sintetinį sprendinį arba, kitaip tariant, palikti savo absoliučios „egoistinės epistemologijos“ ribas? Ir nors tapatybės problemos formuluotės kontekstas skiriasi, nors *Filosofiniuose laiškuose apie dogmatizmą ir kritiką* ši problema apibrėžiama daug objektyviau, tačiau galų gale grįžtama prie tos pačios konceptualinės struktūros.

Ir vis dėlto Schellingo objektyvumas, konkretumas ir visapusiškumas pasireiškia štai tokiomis išvalgomis: „[j]eigu veikla nebėra ribota objektais ir yra visiškai absoliuti, jos nebelydi sąmonė; jei neribojama veikla yra tapati su absoliučia ramybe <...>, tai kritika pasmerkta savęs sunaikinimui tiek pat, kiek ir dogmatizmas“ (ten pat: 71). Matome, kad tos prieštaros, kurias anksčiau nagrinėtuose ankstyvuosiuose veikaluose išvėlėme daugiau vien savo nuožiūra, dabar yra visiškai sąmoningai reflektuojamos. Kritika ir dogmatizmas atsimuša į tuos pačius prieštaravimus, tik pasiekia juos skirtingais keliais: „<...> kritika siekia absoliutaus subjekto tapatybės <...>, kai dogmatizmas siekia absoliutaus objekto tapatybės <...>“ (ten pat: 73).

PRAKTINIO KANONO PAIEŠKOS

Verta dar kartą prisiminti ir palyginti kitus du iki šiol nagrinėtus ankstyvojo periodo tekstus, kurie su *Filosofiniais laiškais apie dogmatizmą ir kritiką* sudaro kon-

ceptualią trijų skirtingų būdų, kaip formuluoti tapatybės problemą, eilę. Tik tokiu atveju įmanoma iki galo suvokti pastarojo veikalo reikšmę ankstyvojo

Schellingo minties evoliucijai. *Apie abso-
liučios filosofijos formos galimybę* yra anks-
tyvojo periodo Fichte's *Pažinimo mokslo*
plėtotė ir savita interpretacija, kurioje
pagrindiniai amžininko filosofijos pro-
jekto teiginiai buvo laikomi kertiniu sis-
temos apibrėžimo pagrindu. *Apie „Aš“
kaip apie filosofijos principą, arba apie tai, kas
besąlygiška žmogaus žinojime* tęsia šią min-
ties giją, tačiau kartu bando išeities tašku
laikyti iš Spinozos pasiskolintą substan-
cijos sąvoką ir tuo pat metu išvelgti joje
sintezės galimybę. O šiame trečiajame
programiniame veikle Schellingas grįž-
ta prie kai kurių svarbiausių Kanto filo-
sofinės sistemos struktūrų, kurių pagrindu
formuoja požiūrį, suteikiantį jam ga-
limybę kritiškai atsiriboti ir persvarstyti
iki šiol savaime suprantamomis laikytas
klasikinio vokiečių idealizmo nuostatas.

Deja, jaunasis filosofas šiuo savo kū-
rybos tarpsniu nėra toks originalus, kad
sugebėtų pasiūlyti alternatyvą klasikinio
vokiečių idealizmo filosofijoje nusistovė-
jusioms pagrindinėms idėjų kryptims (tai
jis padarys vėliau), tad jam tenka rinktis,
kuria kryptimi verta judėti toliau – kriti-
nės filosofijos ar dogmatizmo? Jis pasi-
renka kritinės filosofijos kelią, tačiau su
viena sąlyga: „<...> kritika privalo suvok-
ti galutinę tikslą tik kaip nesibaigiančio
darbo objektą. *Pati kritika būtinai virsta
dogmatizmu, kai tik paskelbia galutinį savo
tikslą esant įgyvendintą* (objekte) *arba įgy-
vendinamą* (bet kuriuo konkrečiu laiku)“
(ten pat: 78). Vadinasi, tapatybės spren-
diny, kurio, pasak Schellingo, tetine for-
ma reikalauja bet kokia filosofija – ne-
svarbu, ar ji būtų kritinė, ar dogmatinė, –
privalo būti ne postuluojamas kaip toks,
o praktiškai realizuojamas jokiū būdu

neapibrėžiant jo baigtinumą numatančio-
mis kategorijomis. Taigi ši gana abstrak-
ti nuoroda ir turėtų atsistoti į kanono,
bendro visoms filosofijos kryptims, vie-
tą – juk būtent pastarąjį nuo pat pradžių
mums ir žadėjo pateikti filosofas.

Kadangi *Filosofiniai laišakai apie dogma-
tizmą ir kritiką* užbaigia patį ankstyviausią
Schellingo kūrybos tarpsnį, verta atkreip-
ti dėmesį į kelis labai svarbius šio veika-
lo aspektus. Visų pirma tapatybės pro-
blema čia iš esmės paskelbiama pagrin-
dine filosofijos problema. Schellingo
programinis teiginys, kad pats suprant-
miausias dalykas yra tai, kaip mes visa
apibrėžiame tapatybės dėsniumi, palikdami
mįsle tai, kaip mes apibrėžiame kažką
anapus šio dėsnio, reiškia ne ką kita, o
bandymą pažvelgti į teorinę tapatybės
dėsnio struktūrą. Kitaip nei ankstesniuose
veikaluose, tapatybės problema arti-
kuluojama plačiai išskleidžiant binarines
konceptualines struktūras, kurių svar-
biausios yra priešpriešomis išreikštos
poros: tarp kritinės filosofijos ir dogma-
tizmo, tarp teorinio ir praktinio proto
taikymo, tarp subjekto ir objekto. Kalbė-
damas apie tai, kokią programinę reikš-
mę Schellingo filosofijos plėtotei ateityje
turės *Filosofiniuose laišukuose apie dogmatiz-
mą ir kritiką* nagrinėjama problematika,
vokiečių idealizmo filosofijos tyrinėtojas
Nectariosas G. Limnatis teigia: „[v]iena
vertus, jis privalo pademonstruoti artimą
sąjungą tarp dvasinio principo ir gamtos,
bet kartu jis privalo interpretuoti objektą
iš idealistinės perspektyvos. Pirmasis ke-
lias veda jį į gamtos filosofiją. Antrasis
kelias veda jį į ontologinį idealizmą ir
bandymą įminti sukūrimo paslaptį“
(Limnatis 2008: 152).

Analizuodamas priešpriešą tarp kritinės filosofijos ir dogmatizmo Schellingas atmeta abiejų šių idėjinių kryptių radikalias apraiškas (vieną kurių anksčiau veikaluose pats bandė apginti), užsibrėždamas tikslą rasti bendrą praktinį kanoną, kurio pagrindu būtų įmanoma plėtoti tiek dogmatizmui, tiek ir kritikai priskirtinus teiginius. Labai svarbu pažymėti, kad ši išvada atveria kelius spekuliatyviajam idealizmui, kurio, kaip taikliai nurodė Limnatis, Schellingas visų pirma imsis gamtos filosofijos projekto forma. Norint suvokti, kokiū būdu filosofijoje tampa įmanomas tapatybės dėsnio dominavimas, neužtenka dirbti tik tuose filosofijos mokslo baruose, kurie aprašo vieną iš dviejų esminių tikrovės tapatumo struktūros dalių. Tvirtiname, kad būtent taip derėtų suprasti jau anksčiau girdėtą Schellingo raginimą „<...> iškelti (*hervorzubringen*) gamtą šiame Aš ir Aš gamtoje“ (Schelling 1985: 88). Konkrečiau kalbant, tai reikštų programinę nuostatą tirti ne vien inteligibilų tikrovės pradą, bet ir jo priešybę. Pati ši intencija pateisinama visoms filosofinėms sistemoms bendro kanono atveriamomis galimybėmis. Šį kanoną interpretuojant per praktinio, kuriančio, formuojančio proto prizmę, filosofinių tyrimų objektams nebetaikomos tos griežtos nuostatos, kurias savo kritinėje filosofijoje nubrėžė dar Kantas. Taip pat atsisakoma Reinholdo reikalavimo grįsti filosofinę sistemą vieninteliu principu.

Subjekto ir objekto priešpriešos analizė *Filosofiniuose laiškuose apie dogmatizmą ir kritiką* taip pat pasiekia savąjį piką. Pripažindamas, kad kritinės filosofijos

kraštutinis yra absoliučiai tapataus subjekto siekis, o dogmatizmo kraštutinis yra absoliutaus objekto siekis, Schellingas nuo šių kraštutinių atsiri boja. Nors visame veikalė matomas aki vaizdas polinkis plėtoti į subjektą orientuotą filosofiją. Būtent šioje vietoje randame turbūt lengviausiai pastebimą filosofo nenuoseklumą. Norėdamas įtvirtinti savo požiūrį iš subjekto perspektyvos, jis jau ne pirmą kartą griebiasi intelektualinės intuicijos sampratos. Deja, kaip ir ankstesniuose darbuose, taip ir šiame veikalė intelektualinė intuicija veikia ne analizuojama ir tiriama, o paprasčiausiai postuluo jama kaip neišvengiamą pažinimo sąlyga. Ir postuluo jama ji gryna tapatybės sprendinio forma, nes pagrindinė intelektualinės intuicijos funkcija yra įsiteigti tapatų minties, sąmonės ir patyrimo subjektą ar bent jau jo užuomazgą. Esminis skirtumas tik toks, kad ši kartą gana aiškiai išvelgiamos intelektualinės intuicijos postulato ribos. To pasiekama palyginant šią būklę su mirtimi, o gebėjimą išeiti už šio tapataus būvio ribų – su prabudimu, pažintinio gebėjimo užuomazga.

Intelektualinės intuicijos samprata klasikinio vokiečių idealizmo filosofijos kontekste buvo eskaluojama jau Kanto *Grynojo proto kritikoje* (Kant 1956: 303). Be abejo, nuo XVIII a. pabaigos filosofinių tyrimų laukas ir kontekstas pasikeitė, atsirado poreikis pasitelkti naujas koncepcijas ar perinterpretuoti senųjų koncepcijų vartojimo rėmus. Būtent tai šiuo atveju ir daro Schellingas, tačiau intelektualinės intuicijos sampratą jis vartoja labai abstrakčiai. *Filosofiniuose laiškuose apie dogmatizmą ir kritiką* šią sąvoką ma-

tome tikrai ne paskutinį kartą, mat vėl reikšminga ji taps 1800 m. pasirodžiusioje *Transcendentalinio idealizmo sistemoje* (*System des transcendentalen Idealismus*, 1800). Kol kas galime konstatuoti, kad šia forma išreikšta tapatybės problema yra ne mažiau svarbi nei kitos aptartos jos formos, kurios akivaizdžiai daro esminę įtaką Schellingo filosofijos raidai.

Filosofiniai laišškai apie dogmatizmą ir kritiką baigiami programiniu pareiškimu iš kritinės filosofijos perspektyvos: „[k]ritikoje mano pašaukimas yra siekti nekintamos savasties, besąlygiškos laisvės, neribojamo veiklumo“ (Schelling 1914: 84). Kaip jau galėjome suprasti iš viso to, kas buvo pasakyta iki šiol, toks programinis siekis toli gražu nereiškia

mistikos atspalvį turinčio bandymo pasiekti asmeninį ezoterinį žinojimą. (Schellingas yra linkęs pakartotinai smerkti mistiką, utopizmą ir aklą entuziazmą – visa tai, ką jis vadina *Schwärmerei*.) Visiškai priešingai: tai yra siekis, kuris išreiškia praktinį nurodymą filosofui, akiai nepasiduodančiam nei kritinei, nei dogmatinei šio mokslo idėjų kryptčiai. Kaip tokia praktika atrodo realybėje, atskleidžia paties Schellingo filosofinės analizės. Šiuo ankstyvuotu tarpsniu jos padeda atsiriboti nuo įsigalėjusių transcendentalinio idealizmo teiginių ir suformuoti savitą Schellingo filosofijos konceptualinį ir tematinį profilį. Jo centre nuo pat pradžių atsiduria ir toliau nuolat išlieka būtent tapatybės problema.

IŠVADOS

Filosofiniuose laiškuose apie dogmatizmą ir kritiką sukuriamos prielaidos tokiai filosofijos plėtotei, kuri suteiktų priemonių išeiti tiek už metodinių, tiek ir už tematinių transcendentalinio idealizmo koncepcijų rėmų. Nors angažuojamasi į subjektą orientuoto filosofinio tyrimo projektui, tačiau tuo pat metu išvelgiami tapataus subjekto filosofemos prieštaravimai. Pastebima, kad ikireflektyvi intelektualinė intuicija tolygi subjekto „mirties būklei“, kad absoliučiai tapatus subjektas tiesiog „pranyktų tezėje“. Kaip pažymi vokiečių filosofijos tyrinėtojas Sturma, šis subjekto nesugebėjimas tapti skaidriu sau pačiam refleksijos sferoje ir yra vienas pagrindinių Schellingo idėjų evoliucijos variklių.

Schellingas teigia, kad besąlygiška tapatybė sunaikina tiek kritiką, tiek ir

dogmatizmą. Taip pat pažymima, kad jokia teorinė sistema negali konceptualizuoti perėjimo iš absoliutaus į baigtinį. Matyt, dėl to *Filosofiniai laišškai apie dogmatizmą ir kritiką* pradedami išvalga apie pačią filosofijos prigimtį: tik stokojant nuoseklios absoliuto nuovokos pačios filosofinės sistemos įgauna prasmę egzistuoti ir būti plėtojamoms.

Taip brėždamas ribas teorinei transcendentalinei filosofijai, Schellingas palieka kelias tarpusavyje susijusias alternatyvas. Žvelgiant iš į subjektą orientuotos kritinės filosofijos perspektyvos, belieka laikytis praktinio kanono, kurio esmė yra niekuomet nesibaigiantis bandymas iš baigtinės perspektyvos siekti absoliuto arba tapatybės filosofemos realizavimo teorijoje. Kita alternatyva yra išeiti už į subjektą orientuotos filo-

sofijos ribų norint tirti tai, kas neleidžia šiam subjektui tapti sau visiškai skaidriam. Šis kelias veda Schellingą iš trans-

cedentalinės į grynai spekuliatyvią metafiziką, kuri visų pirma įgaus gamtos filosofijos pavidalą.

Literatūra

Frank Manfred. 2004. *The Philosophical Foundations of Early German Romanticism*. Iš vokiečių k. vertė E. Millán-Zaibert. New York: SUNY Press.

Hegel Georg, W. F. 1997. *Dvasios fenomenologija*. Iš vokiečių k. vertė A. Šliogeris. Vilnius: Pradai.

Kant Immanuel. 1956. *Kritik der reinen Vernunft*. Hamburg: Verlag von Felix Meiner.

Limnatis Nectarios G. 2008. *German Idealism and the Problem of Knowledge: Kant, Fichte, Schelling and Hegel*. New York: Springer.

Schelling Friedrich W. J. 1914. Briefe über Dogmatismus und Kritizismus. *Hauptwerke der Philoso-*

phie in originalgetreuen Neudrucken – Band III: 1–93. Leipzig: Verlag von Felix Meiner.

Schelling Friedrich W. J. 1985. Vom Ich als Prinzip der Philosophie oder über das Unbedingte im menschlichen Wissen. *Ausgewählte Schriften in 6 Bänden – Band 1*: 39–134. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.

Sturma Dieter. 2007. The Nature of Subjectivity: The Critical and Systematic Function of Schelling's Philosophy of Nature, Sedgwick S. (ed.). *The Reception of Kant's Critical Philosophy: Fichte, Schelling and Hegel*: 21–231. New York: Cambridge University Press.

Nuorodos

¹ Plačiau apie Fichte's plėtotą tetinę subjekto tapatybės sampratą žr. Kukis Paulius. 2015. Sub-

jekto samprata Johanno Gottliebo Fichte's *Pažinimo moksle*: kritinė analizė, *Logos* 84: 141–151.